

Rein Sikk

Presidendi keelevõistlus sõnaus tõendas, et eestlane haarab praegugi relva, et võidelda selle vastu, mis on võõrastav või vaenulik.

Kui 800 aasta eest võeti hangud, koodid, väitsad ja mõõgad, et sakslasi tümitada, siis nüüd ihutakse teravaks keel, lüüakse läikima arvutiekraan ja puhutakse tolm sõnaraamatult. Et rookida ilusast emakeelest välja inglisi- ja brüsselipärane.

Presidendi keelemeelsel sõnaloomevõistlusel lõi kaasa 593 inimest, kes esitasid 2123 uudissõna.

Kui palju pakutust aga võib eesti keeles juurduda ja püsima jääda? Võti on ajakirjanike ja kirjanike taskus. Tegelik võitlus alles algab – nüüd siis uudissõnade vahel. Mis jääb püsima ja mis mitte? Sest meil võib olla maailma parim uudissõna mõne rahvusvahelise vördväljendi tähistamiseks, aga kui eestlane seda ei kasuta, oli keeleuudendaja töö vaid tühi ajaraisk.

Tegelikku tulemust ei tea praegu keegi. Sõnause tibudest saanud munakanad loetakse kokku alles uuel kümnendil.

Meenutagem, et varasemate, alates 1960. aastaist toimunud keelevõistluste saagist on praegu kasutusel näiteks olme, ulme, taidlus, selve, sudu, etlema. 2002. aasta sõnavõistluse järel on eesti keeles kõige paremini kodunenud ilmselt lõimimine, tõukefondid ja üleilmastumine. Aga

miks just need sõnad, ei tea täpselt keegi.

Kes on need 59 tublit keeleuuendajat, kellele president täna tänutäheks patsi lööb? Sõnaloojate hulgas on politseinik, mitu tõlkijat, raskeroki laulumees, mereinstituudi teadur, füüsikust arvutitarkvara kirjutaja, tulevane biomeedik ja tulevane jurist, doktorant, andmeturbeekspert, õpetajatest rääkimata. Ka töötu muusik.

Eesti Päevaleht oli neist kontaktis paarikümnega, kellest enamik leidis samuti, et keeleloome igapäevakeeleks saamise teed on etteaimamatud, küll aga kannavad sealt tähtsat rolli nii ajakirjanikud kui ka teised avaliku elu keelekasutajad. Keeleedendajad andsid teada, et väärt mõtted tabasid neid näiteks tube koristades, hommikust sõrkjooksu tehes või kogunisti võsa lõigates, aga ka uinudes.

Äramärgitute hulgas on haridusministeeriumis töötav soomlane Mikä Keranen, populaarse lasteraamatu „Varastatud oranž jalgratas” autor.

„Minu emakeel on soome keel ja võõrsõnade kodustamine on Soomes heal järjel. Kui pörkan mõne jabura ja arusaamatu inglise keelest kohandatud terminiga kokku Eestis, uurin esmalt välja, mida soomlased selle kohta ütlevad. Päris sageli on nad loobunud toorlaenust. Kergitan alati sel hetkel virtuaalselt mütsi oma kaasmaalastele,” selgitas Keranen. Tema pakutud sõna on teisestamine – millekski muuks, ka teisejärguliseks saamise kohta.

Terve klass nuputas

Saue gümnaasiumi 10.b klassi juhataja Anu Tammeleht pani kogu klassi sõnause tarbeks sõnu nuputama. Ta meenutas: „Kuna olen inglise keele õpetaja, siis märkan tihti igapäevases

keelekasutuses inglise laene. Seetõttu õhutasin õpilasi oma keele peale mõtlema ja klassi ühistööna – ajurünnaku abil – sündisid mõnedki uued sõnad. Üks neist osutus ka edukaks – teisestamine! Õpilastele on suureks innustuseks nende pingutuste märkamine ja teadmine, et ka nemad suudavad ühiskonnas midagi korda saata.”

EAS-i turismiarenduskeskuse assistent Kristel Kärner, kellel on kolm kodust keelt – eesti, inglise ja hollandi –, pakkus välja sõna kärgpere. Ta selgitas: „See on pere, kus kasvavad sinu-minu-meie lapsed. Kärgperes tegutsevad endised ja praegused pereliikmed ning nende uued elukaaslased ühiselt õnnelike laste nimel. Kärgpere on läbinisti positiivne ja kuldne sõna. Selles peres on valu juba valutatud.”

Sõnaloo meenutas ta: „Minu jaoks on sõnad nagu Rubiku kuubiku mäng. Kokku saab omavahel liita lõpmatu hulk sõnu. Mingil ajahetkel need omavahel ei sobitu, pole päevakajalised ega ärata seoseid. Katsetades uut sõna oma kärgperekonnas ja sõprade seas, leidis see ilma lahtiseletamiseta arusaamise. See tähendas, et see sõna on täna vajalik ning inimesed on selle jaoks valmis.”

Euroopa Komisjoni presidendi José Manuel Barroso nõunik Matti Maasikas lõi uudissõnu Brüsselis töölaua taga. „Kolmas sektor ja mittetulundusühing on väga kohmakad, nii et nende asendamine ilusa, ent tänapäeval millegipärast vähe kasutatava sõnaga vaba, vabadus – vabategevus, vabaühingud – tundus hästi õige olevat,” selgitas Maasikas, kelle arvates sõltub sõnade levimine nüüd arvamused liidritest.

„Kui ikka Uue Maailma seltsi inimesed asendavad oma tegevusest rääkides kolmanda sektori või rongiärimees Pruuli oma kõnes infrastruktuuri mingi muu sõnaga, siis nakatab see loodetavasti teisigi.”

Vabasektorit pakkus ka lapsega kodus olev Marge Kohtla, kes töötas maaülikooli kommunikatsioonispetsialistina. „See sündis mõne sekundiga kodus diivanil kohvi juures,” meenutas ta.

Tegelikult on vabasektori esitanud kogunisti 12 inimest. Nende hulgas on Šotimaal Edinburghi ülikoolis õppiv Seidi Reek. „Mõtlesin, et kui ma siit kaugelt midagi muud Eesti heaks ära teha ei saa, siis vähemalt uusi sõnu pean küll pakkuma. Seega oli meeoleolu ülev. Ja hea tunne oli kas

või väheselgi moel panustada," meenutas tudeng.

Hollandis töötav planeerija-koordinaator Kristel Pohlak leidis sõnase teate presidendi Facebooki koduküljelt. „Nägin, et keegi ei olnud Hollandist veel osa võtnud, seega tundus vahva ka Holland kaardile saada,” meenutas Eestisse austamisele sõiduks kohvrit pakkiv Pohlak. Teda tunnustatakse sõna ava-õiguslik pakkumise eest.

Tallinna tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete instituudi õppejõud Mait Talts on staažikas keeleuundaja. Varem tema looduist on praegu käigus näiteks kriisiohjamine. Sel korral oli ta ainus sõna peavoolustamine esitaja. „Kirjutasin sõnad välja, kandsin lehekest endaga kaasas ja mõtlesin, mis võiks olla hea vaste. Kiikasin rahvusraamatukogus paar korda soome ja korra vist isegi leedu keele sõnaraamatusse, et vaadata, kuidas nemad on termineid tõlkinud. Keelemeheks ma ennast pidada ei saa, pigem püüdsin olla lihtsalt antenniks, mis suudab eestrist mõne võimaliku sahina fikseerida... Ülejäänud sõltub juba inimestest, kes uue keelendi kasutusele võtavad või siis hülgavad.”

Kõige erilisem keeleloomelugu pärineb aga Ida-Virumaalt. „Ühel septembri lõpu õhtul, kui olin just magama jäämas, tiirlesid mõtted laste jutu ümber. Et mida mu viiene tütar ja pea kahene poeg räägivad, milline on nende jutu sisu ja diktsioon, sõnade valik ja r-täht, kõik läbisegi. Kuskilt alateadvusest ujus esile sõnavõistlus. Ja sellises keeleteemalises ühepajatoidus korraga averus PPP (public-private partnership ehk avaliku ja erasektori koostöö) vastena tekkiski. Naine, kui sõna kuulis, oli pehmelt öeldes hämmeldunud ja skeptiline. Kuid isamaa vajab abi! Patriotismist ma Ida-Virumaale tagasi kolisin ning isamaa hüvanguks ja kauni emakeele kestmiseks ma selle sõna ka esitasin,” meenutas Sillamäe sadama IT-juht Andres Luga oma isamaalisusest kantud keeleloomet.

Ajakirjanike pikaaegne keeleõpetaja ja ajakirjanduskeele uurija filoloogiadoktor Reet Kasik: „Mis sõnase saagist edasi saab, sõltub üsna palju ajakirjandusest. Mõisted, mille jaoks head keelendit otsiti, ei kuulu erasuhtlusele, neid läheb vaja poliitikat ja ühiskonnaelu kajastavates tekstides. Ma ei arva, et kuigi palju suudab üksik keelelemb ajakirjanik, tõukejõuks saab olla ikka toimetuse ühisotsus, mis läheb kirja väljaande stiiliraamatusse. Kui sõnad ajakirjanduse kaudu tuttavamaks saavad, hakkavad neid kasutama poliitikud ja teised avaliku elu tegelased ning nad leiavad tee ametlikesse dokumentidesse. Mõju on samal ajal ka teisesuunaline – kui keeleerksad poliitikud ja ametlike tekstide koostajad-tõlkijad sõna omaks võtavad, levib see tsitaatide ja refereeringute kaudu omakorda ajakirjanduses. Aga võtmepositsioonil on mu meelet toimetused.”

Mängulust elab veel

Kasik leiab, et uudissõnade levikus on palju müstilist ja ennustamatut. „Ma ei tea, kust tuli eesti keelde sõna jätkusuutlik ja miks ta vana hea elujõulise avalikust keelekasutusest välja tõrjus. Või miks ametikool on parem kui kutsekool, jäämurdja parem kui jäälõhkuja? Kindlasti on kõik sõnause sõnad paremad kui seni kasutatud pikad ja kohmakad tarindid, aga kes oskab tite kohta öelda, missugune inimene temast saab,“ arutles Kasik.

Sõnamängulemb luuletaja ja kirjanik Aapo Ilves nentis, et sõnausele saadetu hulgas oli toredaid leiutisi ja tuletisi. „Loodan, et kogu saak pannakse internetti rahvale lugeda. Sest kes teab, äkki lähevad hoopis mõned žüriil pärgamata jäänud sõnad inimeste suhu-südamesse käiku ja rändama.“ Ilves rõõmustas: „Üüratult tore, et meie keel veel valmis ei ole. Presidendi sõnausest osavõtt näitas, et helged pead ja mängulust on eestlastel alles ja elus!”

Ka Rakvere keeleõpetaja Raivo Riimi sõnul on raske ennustada, millised presidendi sõnavõistluse komisjonis väljavalitud sõnad jäävad püsima, millised mitte. „Sest miks tundub üks tüdruk ilusam kui teine? Keeles oleneb kõik kasutajatest ja suupärasusest.”

Pakuti üle 2000 uue sõna

•• 23. augustil kuulutas president välja sõnavõistluse ehk sõnause riigi ja ühiskonnaga seotud uute mõistete paremaks väljendamiseks eesti keeles. Vasteid otsiti 11 mõistele.

- Kokku osales 593 inimest 2123 sõnaettepanekuga. Võistluse lõpetamisele on kutsutud 59 osalejat, kelle pakutu leidis äramärkimist. Tulemusi kaalus 30-liikmeline tööruhm.
- Sõnavõistluse interneti kodulehte külastati 221 linnast, 42 riigist, enim Eestis, Soomest, USA-st, Rootsist, Belgiast, Hollandist, Suurbritanniast, Luksemburgist, Saksamaalt ja Norrast.

Žürii tunnustas vasted presidendi otsitud sõnadele:

- AE-koostöö, vabamas keelepruugis averus – inglise keeles PPP ehk public-private partnership
- avaõiguslik – avalik-õiguslik
- juhind – Euroopa Liidu direktiiv
- kestlik – ingl sustainable
- peavoolustamine – ingl main-streaming
- taristu – infrastruktuur
- teisestamine – ingl othering
- toimeabi – humanitaarabi
- toimija – ingl actor või player
- vabasektor, vabamas keelepruugis vabakond – kolmas sektor

Veel tõstis žürii esile:

- tundetaip – emotsionaalne intelligentsus, EQ
- kärgpere – pere, kus on sinu-minu-meie lapsed
- penipaun – doggy bag

- Üldvõitja on Andres Valdre, kes „tõlkis” infrastruktuuri taristuks

Sõnause sõnaraamat

•• Toredamaid ja muhedamaid näitesõnu enam kui kahest tuhandest ettepanekust, millel võiks samuti olla tulevikku

Uudissõnad

Aeglema – tšillima, hängima
Digistama – digitaalselt allkirjastama
Eestilane – eestimaalane
Hiul – kontrabass e hiidviul
Isetöötaja – FIE
Joomik – inimene, kes joob palju mittealkohoolset jooki
Jäätla – prügila
Kamul – kondoom, preservatiiv
Koval – kohalik omavalitsus
Krakk – tehnilise süsteemi äkiline kokkuvarisemine
Kuriraha – kuritegelikul teel saadud raha
Kuuling – bowling
Kütvus – kütteväärtus
Lobinik – lobitöö tegija
Lüharid – šortsid, lühikesed püksid
Massiõnnetus – humanitaar-katastroof
Meitla – sotsiaalne võrgustik
Moder – moderaator
Muinastama – muinasjuttu rääkima või lugema
Muskeldamine – fitness
Nöha – nohu ja kõha
Olesk – lounge
Ohjur – mänedžer
Omavalimised – kohalike omavalitsuste valimised
Peipar – peibutuspart poliitikas
Pikaron – spagett ehk pikk makaron
Pruunlane – mustanahaline inimene ehk neeger
Pulktuhlid – friikartulid
Rahard – rahakas ja ülbe inimene
Tuulu – tolmuimeja
Vabakaasa – elukaaslane
Ürgplahvak – Suur Pauk
Ütsik – indiviid
ÜTI – ülitähtis inimene ehk VIP

Näitelauseid

- Mul on Hiiul hiiul ja viiul.
- Koval kutsus üles omavalimistel osalema kõiki eestilasi, ÜTI-dest ja raharditest kuni pruunlasteni, välja arvatud kuriraha teenijaid.
- Parem joomikust vabakaasa kui joodikust päriskaasa.
- Olgu su hobiks kuuling või muskeldamine – kui ikka nii kõva nöha on, et ninast tuleb pikarone, ei tasu trenni teha.
- Moder ja ohjur muinastasid oma vabakaasadega meitlas.
- Lobinik soovitas peiparil lühareid mitte kanda.
- Krakk nurjas digistamise.

Artikkel Eesti Päevalehe [veebilehel](#) .